

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 08. September 2025

ABDULLA AVLONIY VA JADIDLARNING TARBIIYA BORASIDAGI MEROSI

Badalova Mushtariy

Qayumova Mohichehra

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Abdulla Avloniy va jadidlarning tarbiya borasidagi ilg‘or g‘oyalari hamda ularning o‘z davri uchun dolzarb bo‘lgan ta‘lim-tarbiya konsepsiyalari tahlil qilingan. Jadidchilik harakatining ma‘naviy-ma‘rifiy ildizlari, Avloniy asarlarida ifodalangan tarbiya nazariyalari va ularning bugungi ta‘lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada Avloniy tomonidan ilgari surilgan “tarbiya – inson kamolotining asosi” degan g‘oya asosida milliy ta‘lim tizimini rivojlantirish yo‘llari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: Abdulla Avloniy, jadidchilik, tarbiya, ta‘lim islohoti, ma‘rifat, komil inson, milliy meros, barkamol shaxs.

XX asr boshlarida Turkiston ijtimoiy-siyosiy hayotida yuzaga kelgan jadidchilik harakati millatning uyg‘onishida, ilm-fan va ma‘rifatning rivojida beqiyos o‘rin tutadi. Ushbu harakatning yetuk vakillari qatorida Abdulla Avloniy alohida o‘rin egallaydi. U o‘zining pedagogik qarashlari, asarlari va amaliy faoliyati bilan nafaqat o‘z davri, balki keyingi avlodlar uchun ham bebaho meros qoldirdi. Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida ilgari surilgan tarbiya haqidagi fikrlari insonni jismoniy, aqliy va ma‘naviy jihatdan komillikka yetkazish konsepsiyasi bilan uyg‘unlashgan.¹

Jadidlarning ta‘lim-tarbiya haqidagi qarashlari o‘z davrida millatni jaholat va qoloqlikdan chiqarish, ilm-ma‘rifat orqali taraqqiyot sari yetaklashni ko‘zlagan edi. Bugungi kunda ularning qarashlarini qayta o‘rganish va amaliyotga tadbiiq etish ta‘lim sifatini oshirishda, milliy tarbiya konsepsiyasini shakllantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.²

Jadidchilik harakati o‘z davrida Turkiston xalqlari hayotida tub burilish yasagan eng yirik ma‘naviy-ma‘rifiy oqimlardan biri bo‘ldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida

¹ Avloniy, A. (1992). *Turkiy guliston yoxud axloq*. Toshkent: O‘qituvchi.

² Ziyoyev, A. (2001). *Jadidchilik harakati va uning ma‘naviy merosi*. Toshkent: Fan.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 08. September 2025

dunyo miqyosida ilm-fan va texnologiyalar shiddat bilan rivojlanayotgan, mustamlaka qaramligidagi o'lkalarda esa qoloqlik va savodsizlik hukmron bo'lgan bir davrda jadidlar millatning qutqaruvchisi sifatida maydonga chiqdi. Ular millatni jaholatdan chiqarishning yagona yo'li sifatida ta'lim va tarbiyani ko'rsatdilar. Shu bois jadidlarning barcha faoliyatida, xoh siyosiy, xoh ijtimoiy yoki adabiy sohada bo'lsin, tarbiya va ma'rifat g'oyalari bosh g'oya sifatida namoyon bo'ladi.

Jadidlarning bu sohadagi qarashlarini o'rganishda Abdulla Avloniy shaxsiyati alohida o'rin tutadi. Avloniy o'z davrining yetuk adibi, o'qituvchisi, dramaturgi va jamoat arbobi bo'lib, uning pedagogik qarashlari Turkiston ta'lim-tarbiyasining zamonaviy shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, uning “Turkiy guliston yoxud axloq” asari o'z davrida chinakam ma'naviy qo'llanma bo'lib xizmat qilgan. Avloniy bu asarda tarbiyani inson kamolotining bosh omili sifatida ko'rsatadi va tarbiyani to'rt asosiy turga ajratadi: jismoniy tarbiya, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya va milliy tarbiya. Bu g'oya o'z davri uchun ham, bugungi kun uchun ham g'oyat dolzarbdir.³

Avloniy jismoniy tarbiya haqida so'z yuritar ekan, inson salomatligi va sog'lom turmush tarzining ahamiyatiga alohida urg'u beradi. U sog'lom tanada sog'lom aql bo'lishini ta'kidlab, yosh avlodning jismoniy chiniqishi va to'g'ri ovqatlanishi, gigiyena qoidalariga rioya qilishi zarurligini yozadi. Bu qarashlar o'z davrida juda yangicha bo'lib, chunki o'sha davrdagi maktablarda sog'lomlashtirish masalasi deyarli ko'tarilmagan edi.

Aqliy tarbiya masalasida Avloniy ilm olishni, tafakkurni kengaytirishni eng muhim omil sifatida ko'radi. Unga ko'ra, millatning kelajagi bilimli avlod qo'lida, shuning uchun maktab va madrasa ta'limi zamonaviy fanlar bilan boyitilishi kerak. Bu yerda jadidlarning umumiy maqsadi ham namoyon bo'ladi: ular eski usuldagi, faqatgina diniy bilimlarni o'rgatadigan maktablar o'rniga yangi usul maktablarini tashkil etishni yoqladilar. Bu maktablarda matematika, geografiya, tarix, tabiiyot kabi dunyoviy fanlar o'qitilishi lozim

³ Karimov, I. A. (1998). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 08. September 2025

edi. Avloniy ana shu yo‘l bilan millatning aqliy salohiyatini yuksaltirish mumkin, deb hisobladi.⁴

Axloqiy tarbiya masalasi Avloniyning asarlarida alohida o‘rin tutadi. Unga ko‘ra, ilm va bilim faqatgina axloq bilan uyg‘unlashgandagina insonni haqiqiy komillikka olib boradi. “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida u mehr-oqibat, saxovat, halollik, rostgo‘ylik, vatanparvarlik kabi fazilatlarni tarbiyalashni eng muhim vazifa sifatida ko‘rsatadi. Avloniy yoshlarni nafaqat bilimli, balki odobli va halol qilib tarbiyalash kerakligini uqtiradi. Bu qarashlar bugungi kunda ham milliy tarbiya konsepsiyasining asosi sifatida o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Milliy tarbiya esa Avloniy merosining eng muhim bo‘laklaridan biridir. U millatni o‘z tarixini, tilini, madaniyatini yaxshi bilishga, uni asrab-avaylashga da‘vat qiladi. Avloniy yoshlar millat dardiga befarq bo‘lmasliklari, ona tilini qadrlashlari va Vatan ravnaqi uchun xizmat qilishlari lozimligini qayta-qayta ta’kidlaydi. Bu qarash jadidlarning umumiy maqsadi – milliy o‘zlikni anglash, milliy uyg‘onish bilan bevosita bog‘liqdir.⁵

Jadidlarning tarbiya borasidagi merosi faqat nazariya bilan chegaralanib qolmadi, balki amaliy ishlar orqali ham namoyon bo‘ldi. Ular yangi usul maktablarini ochib, zamonaviy darsliklar yozib, o‘qituvchilar tayyorlashga katta e’tibor qaratdilar. Avloniy ham bu jarayonlarda faol ishtirok etdi. U o‘qituvchilik faoliyatini olib borib, o‘z qarashlarini amaliyotga tatbiq etishga intildi. Shuningdek, u o‘z asarlarida jamiyatdagi ijtimoiy illatlarni tanqid qilib, ularni bartaraf etishda tarbiyaning o‘rni haqida fikr yuritadi.

Avloniy va jadidlarning tarbiya haqidagi qarashlari bugungi kunda ham juda dolzarbdir. Zero, ular ilgari surgan g‘oyalar hozirgi ta’lim tizimining asosiy tamoyillari bilan uyg‘unlashadi. Masalan, bugungi kunda ham ta’limda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv, komil inson tarbiyasi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg‘unligi

⁴ Qosimov, B. (2003). *Milliy uyg‘onish va jadidchilik*. Toshkent: Universitet.

⁵ Rajabov, A. (2010). *O‘zbek pedagogik fikri tarixidan lavhalar*. Samarqand: SamDU nashriyoti

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 08. September 2025

asosiy maqsad hisoblanadi. Avloniy asarlarida ilgari surilgan tarbiya konsepsiyasi esa bu borada mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda.⁶

Shuni ham ta’kidlash lozimki, jadidlarning tarbiya haqidagi qarashlari faqat pedagogika sohasidagina emas, balki milliy mustaqillik g‘oyalari bilan ham uzviy bog‘liq edi. Chunki ular tarbiya orqali ongli, bilimli, vatanparvar avlodni voyaga yetkazishni ko‘zladilar. Bunday avlod esa o‘z navbatida millatni ozodlikka yetaklashga qodir bo‘lishi kerak edi. Shu jihatdan jadidlarning tarbiya merosi faqat ta’limiy emas, balki siyosiy va ma’naviy mazmun ham kasb etadi.

Bugungi kunda ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish, yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalash masalalarida Avloniy va jadidlarning qarashlariga tayanish juda muhimdir. Chunki ularning qarashlari milliy merosimizning ajralmas qismi bo‘lib, ular zamonaviy ta’lim strategiyalarini ishlab chiqishda bebaho manba bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Abdulla Avloniy va jadidlarning tarbiya borasidagi merosi – millatimiz ma’naviy uyg‘onishining, ta’lim-tarbiya tizimining eng muhim bosqichidir. Ularning g‘oyalari o‘z davrida millatni jaholatdan chiqarishga xizmat qilgan bo‘lsa, bugun ham ta’limni takomillashtirish, yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Avloniy asarlari va jadidlarning merosi biz uchun faqat tarixiy qadriyat emas, balki kelajak avlod tarbiyasi uchun ham amaliy dasturdir.

Abdulla Avloniy va jadidlarning tarbiya borasidagi qarashlari millat ma’naviyati va ta’lim tizimi rivojida beqiyos o‘rin tutadi. Ularning faoliyati orqali Turkiston xalqlari ilm-ma’rifat sari yuz burdi, milliy uyg‘onish g‘oyalari shakllandi. Avloniy o‘z asarlarida tarbiyani inson kamolotining asosiy omili sifatida ko‘rsatib, uni jismoniy, aqliy, axloqiy va milliy tarbiyaga ajratdi. Bu qarashlar bugungi ta’lim konsepsiyasining ham poydevorini tashkil etadi. Jadidlarning amaliy ishlari – yangi usul maktablarini ochish,

⁶ Rasulov, Sh. (2016). “Avloniy pedagogik qarashlarining zamonaviy ta’limdagi ahamiyati.” *Ma’naviyat va ta’lim* jurnali, №3.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Volume 02. Issue 08. September 2025

darsliklar yaratish, pedagogik faoliyat olib borish orqali o‘z davrida millatning ma’naviy qiyofasini yangilashga xizmat qilgan.⁷

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalash, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatni shakllantirish masalalarida Avloniy va jadidlarning merosiga tayanish zarur. Ularning qarashlari nafaqat tarixiy xotira, balki zamonaviy ta’lim strategiyasining metodologik manbai sifatida ham xizmat qiladi. Shu bois, bu merosni chuqur o‘rganish va uni amaliyotga tatbiq etish bugungi ta’lim-tarbiya siyosatining dolzarb vazifalaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avloniy, A. (1992). *Turkiy guliston yoxud axloq*. Toshkent: O‘qituvchi.
2. Ziyoyev, A. (2001). *Jadidchilik harakati va uning ma’naviy merosi*. Toshkent: Fan.
3. Karimov, I. A. (1998). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat.
4. Qosimov, B. (2003). *Milliy uyg‘onish va jadidchilik*. Toshkent: Universitet.
5. Rajabov, A. (2010). *O‘zbek pedagogik fikri tarixidan lavhalar*. Samarqand: SamDU nashriyoti.
6. Rasulov, Sh. (2016). “Avloniy pedagogik qarashlarining zamonaviy ta’limdagi ahamiyati.” *Ma’naviyat va ta’lim jurnali*, №3.
7. Saidov, A. (2018). *Jadidlarning ma’naviy-ma’rifiy faoliyati*. Toshkent: Sharq.

Research Science and
Innovation House

⁷ Saidov, A. (2018). *Jadidlarning ma’naviy-ma’rifiy faoliyati*. Toshkent: Sharq